

1972. augusztus 17., csütörtök

Felkelés hét órakor. Reggeli együtt. Indulás Quedlinburgba fél tízkor. Fél tizenegykor Vármúzeum megtekintése, séta a várban. Szent Szervácusz Dóm. Lenyűgöz a dóm. Ebéd a városban. Utána indulás Weimarba, megérkezés fél négykor. Várkastély megtekintése. Hanglemez vásárlás. Indulás Bodetal-ba. A völgy megtekintése. Hazaérkezés fél nyolckor. Vacsora, beszélgetés tizenegy óráig.

Quedlinburg: Stiftskirche St. Servatius

Nem sokkal a Lengyelországból történő visszaérkezésemet követően, 1972 augusztusában egyedül kiutaztam Bernburgba, az akkori NDK-ba, Marlieshoz, pontosabban a szüleikhez. Marlies egy levelezőtársam volt, így kerültünk kapcsolatba. Ő hívott meg, látogassam meg. A lengyelországi utazásommal ellentétben az első németországi utazásomról részletes feljegyzéseket készítettem. Nyolc napot töltöttem vendégségben Bernburgban, Marlies Nitschke szüleinél, Erhardnál és Gerdánál. Az utazás 5. napján, 1972. augusztus 17-én, csütörtökön látogattunk el Quedlinburgba. Korábban semmit sem tudtam Quedlinburgról. Ennek a városnak még a nevét sem hallottam. Talán a kirándulás előtt két nappal, hétfőn említette Erhard a vacsora utáni esti beszélgetés során, hogy azt tervezi, hogy ellátogatunk ebbe a városba, amely biztosan tetszeni fog nekem, mert a Német-Római Birodalom alapítója, I. Henrik császár e városban, a dómban van eltemetve.

Igen jó ötletnek tartottam a kirándulást, örültem neki. Meglehetősen korán keltünk aznap, hét óra körül. Erhardék lakásában egyetlen fürdőszoba volt, így be kellett osztanunk ennek használatát. Amikor felkeltem, Erhard már a konyhában volt, s kávéét készített. Én használtam először a fürdőszobát. A fürdőszobában találtam néhány színes magazint, amelyek Nyugat-Németországból származtak. Erhard rokonai hozhatták magukkal. Belelapozgattam e magazinokba. Az egyikben egy hosszú cikket találtam Caspar David Friedrichről, mint a németiség nagy romantikus festőjéről. A cikk illusztrációként a "*Der Mönch am Meer*" című alkotását is bemutatta. Én már jól ismertem e képet. Elcsodálkoztam, hogy milyen körülmények között találkozom e számomra ismert műalkotással. Mire végeztem, Erhard már elkészült a kávéval, s visszament a hálószobájukba. Marlies szobájából még semmi mozgást nem lehetett hallani, ő még nyilván aludt. Gerda is ébren volt már, hallottam a hangját a hálószobából. A hálószobájuk ajtaja ugyanis tenyér szélességben nyitva volt, nyilván Erhard hagyhatta így, amikor bevitte Gerdának a kávéét. Akaratlanul is beláttam a hálószobájukba, a fürdőszobából jövet. Nem kis meglepetésemre, Gerdát pillantottam meg hátulról. Teljesen meztelen volt, akkor kelhetett ki az ágyból, akkor kezdhett öltözködni. Igen formás, kimondottan szép alakja volt, s ígézően hófehér volt a bőre. Gerda akkor talán negyven éves lehetett. A látvány elbűvölt, s felizgatott. Addig még nem láttam felnőtt nőt meztelenül. Elmondhatatlanul izgatónak, szépnek találtam a melleit, amit egy pillanatra láttam teljes szépségükben. A látványba persze belefeledkeztem, de valójában féltem attól, hogy észreveszik, hogy lesem őket. Nem tudom mennyi ideig lehetett részem e számomra paradicsomi látványban, de arra emlékszem, hogy Gerda gyönyörű mellei elbűvöltek, különösen akkor, amikor kicsit oldalt fordult, sőt előre is hajolt, miközben valamit mondott a szobában levő Erhardnak. A szobám ajtaját igen óvatosan, a kilincset lassan lenyomva nyitottam ki, hogy a lehető legkisebb zajt csapjak. A nem mindennapi látvány felkavart, merevedésem is lett. Aznap, meg utána is, nagyon sokszor fantáziáltam Gerdáról. Többször kielégítettem magam.

Furcsa módon a lányuk, Marlies, aki akkor tizenhat éves lehetett, a legkevésbé sem keltette fel az érdeklődésemet, mint nő. Pedig Marlies és Gerda is erősen rajta voltak azon, hogy valamilyen kapcsolat alakuljon közöttünk. Nyilván akarták a kapcsolatot, mert számukra akkor egy magyarországi kapcsolat az utazási lehetőség miatt igen értékes volt. De Marlies számára is szerettek volna egy olyan barátot, akivel először alakíthat komolyabb, közelebbi barátságot, s bizonyos, hogy személyemben erre alkalmas valakit láttak. Talán még az sem kizárt, hogy egy Marlies-zal kötött házasság sem lett volna ellenükre. Annyi mindenesetre teljességgel bizonyos, hogy mindketten nagyon kedveltek engem, őszinte szeretettel fordultak felém akkor is, s később is. Marlies azonban egyáltalán nem volt izgalmas "nőszemély" számomra. Jó alakú, szép testű lány volt, már akkor gyönyörű mellei voltak, de az arca nem tetszett igazán. Ezt már akkor megállapítottam, amikor levelezésünk kezdetén egy képet küldött magáról. Valahogy az arca egy kicsit butuska lány arcának tűnt számomra. A viselkedése, a beszéde ezt az elképzelésemet alá is támasztotta, mert Marlies tizenhat évesen valóban igazi fruska módjára viselkedett. Semmilyen komoly dologról nem lehetett vele beszélgetni a popzenén és a divaton kívül. Az együtt töltött idő nagy részében számomra ok nélkül nevetgélt, vagy inkább vihorászott, míg a közös étkezések során folytatott beszélgetésekhez soha, egyetlen szóval sem szólt hozzá. Vélhetően ő is érezte, hogy nem igazán érdeklődöm iránta, ennek ellenére néha megpróbált beszélgetést kezdeményezni közöttünk, más alkalommal azt javasolta, hogy sétáljunk együtt, de ezek a kísérletek végül is mindkettőnk inkább kínosak, erőltetettek, semmint élvezetesekek voltak. ...

A quedinburgi kirándulás napján Marliest alig lehetett kikelteni az ágyból. Végül Erhard közbelépésre lehetett rávenni arra, hogy felkeljen. Hallottam, amikor kijelentette, hogy őt egyáltalán nem érdekli a Quedlinburgi dóm, meg I. Henrik király. Erhard erre azt felelte meglehetősen ingerülten, hogy Andrást viszont érdekli. Az öltözködése is meglehetősen problematikus volt aznap reggel. Jól emlékszem arra, hogy mennyit veszekedett Marlies az anyjával, hogy mit vegyen fel. Hallottam és megértettem azt is, amikor Gerda kicsit visszafogva a hangját azt mondta Marliesnak, hogy ne vegye fel azt a szoknyát, amit a lánya kiválasztott aznapra, mert templomba megyünk, s abból a szoknyából a feneké kilátszik. Marlies azt válaszolta, hogy ez őt nem érdekli, s megint elmondta, hogy nincs kedve a kiránduláshoz. Gyanítom, hogy végül is azt a szoknyát vette fel, amiről az anyja le akarta beszélni, mert valóban kilátszott belőle mindene. Szép lábai voltak, de Marlies így sem izgatott. Erhard állandóan siettetett, aminek nem tudtam az okát, mert végül is nem mentünk időre sehova. Már korábban lement az autóhoz, levitt néhány holmit. Gerda, Marlies és én még az előszobában voltunk, amikor Gerda egyszer csak – minden átmenet vagy előzmény nélkül – a következőket kérdezte tőlem: "*Andreas, hast du eine Freundin?*"¹ A kérdés meglepett, s bármennyire hihetetlen, első pillanatban nem is értettem. Pontosan tisztában voltam vele, hogy mit kérdezett, nem nyelvi problémám volt, de nem is gondoltam arra, hogy Gerda arra kíváncsi, hogy járok-e együtt valakivel, hogy van-e szerelmi kapcsolatom. Számomra a "*Freundin*" szónak erősebb volt a barátsággal összefüggő jelentése. Az biztos, hogy ha én kérdeztem volna valakitől ugyanezt, akkor úgy kérdeztem volna, hogy "*Van-e szerelmed/szeretőd?*" (*Hast du eine Liebe?*). Azt válaszoltam meglehetősen naivan és bizonytalanul, hogy vannak barátaim. Erre ő megerősítette, hogy nem erre gondol, hanem hogy van-e barátnőm, akivel együtt járok. Azt mondtam neki, hogy nincs. S ez akkor igaz is volt, mert már sem Mírával, sem Sárával nem jártam együtt. A válasz Gerdát is, Marliest is örömmel töltötte el, azt láttam az arcukról. Az előző kirándulásaink alkalmával mindig elől ültem az autóban (Erhardnak egy világoskék színű Zaporozsec autója volt). Ez alkalommal viszont Marlies azt javasolta, hogy üljünk ketten hátra. Erhard azonban ragaszkodott ahhoz, hogy ismét melléje üljek, mondván, hogy

¹ "András, van barátnőd?"

magyarázni akar nekem, mert aznap olyan úti céljaink lesznek, amelyek engem nagyon érdekelnek. Végül is Erhard mellé ültem előre.

Quedlinburgba rövid utazás után fél tíz körül érkeztünk a feljegyzéseim szerint. *Bernburg*ból jövet átutaztunk *Aschersleben* nevű városkán, Gerda szülővárosán. Legalábbis úgy emlékszem, Gerda azt mondta, hogy ő ebben a városban született. A parkolással problémáink voltak Quedlinburgban. Végül is sikerült a központban, egészen közel az úti célunkhoz megállni. A Szent Szervácius dóm közvetlen közelében, az épületegyüttes kastéllyal átellenes oldalán álltunk meg. Jól lehetett látni a gyönyörű templomot, amikor kiszálltunk az autóból. Quedlinburg már az első pillanatban megnyerte a tetszésemet. Ilyennek képzeltem el egy igazi középkori német városkát. Hangulata volt ennek a városnak, s valahogyan úgy képzeltem, a német történelemmel "találkozom". Lelkes voltam, s ezt Erhard és Gerda is látta. Látták az érdeklődésem, a csodálatom, a tetszésem. Jó érzés volt ez számukra, örömmel töltötte el őket. Erhard javaslatára úgy döntöttünk, hogy először a múzeumot nézzük meg, a kiállítást. Erre még valahogyan rá lehetett venni Marliest, aki szemmel láthatóan teljesen érdektelen volt a látnivalókkal kapcsolatban. A múzeumban látottak igazán nem bővöltek el, ha rajtam múltott volna, nem is nézem meg a múzeumot. Engem igazán a Szent Szervácius bazilika érdekelt, nemcsak azért, mert ennek altemplomában van I. Henrik sírja, hanem főként azért, mert ez a templom a német román kori építészet egyik legszebb fennmaradt emléke. A múzeumból kifelé jövet Marlies már jelezte, hogy nem tart velünk a templomba, mert "ő már azt látta", s egyébként is fázik. Végül is Marlies és Gerda nem tartottak velünk a templomba, mondván, hogy ők majd addig keresnek egy helyet, ahol meg tudunk ebédelni. Számomra ez a legkisebb veszteséget sem jelentette. Erhardnak még azelőtt, mielőtt a beléptünk volna a templomba, említettem, hogy szeretnék vásárolni egy könyvet Quedlinburgról, a város építészeti nevezetességeiről. Erhard megígérte, hogy fogunk keresni egy ilyen könyvet. Meg is tartotta az ígértét, később vásároltunk egy gyönyörű, fekete-fehér képes albumot, amely a városka építészeti nevezetességeit mutatta be, részletesen tárgyalva a középkori, a román stílusú építészet fennmaradt emlékeit. Erharddal élvezet volt együtt lenni, mindig érdekfeszítő beszélgetéseket folytattunk, amelyek számomra éppen olyan érdekesek és izgalmasak voltak, mint számára. Nagyon nagy várakozással, kimondottan izgatottan léptem a Szent Szerváciusz dómba, pontos nevén a "*Stiftskirche Sankt Servatius*"-ba. Furcsa módon, ma már nem emlékszem arra, hogy hol léptünk a templomba, hogy honnan mentünk be az épületbe. Arra a pillanatra és látványra azonban pontosan emlékszem, ami a templomban fogadott (éppen olyan részletességgel, mint Erhardék előszobájára, amikor Gerda megkérdezte tőlem, hogy van-e barátnőm). Az a templombelső, amely akkor a szemem elé tárult, számomra a legszebb építészeti terek egyikét jelenti, amit valaha életemben is láttam. S attól kezdve, ennek a templomnak a belső építészeti kialakítása számomra különös, megmagyaráz-hatatlan szépségérzetet okoz.

Szép augusztusi nap volt, a kirándulásunk napján, reggel verőfényes napsütéssel. Dél körül azonban, amikor a templomba léptünk, már felhők takarták el a napot, ami persze néha előbukkant a felhők mögül, de alapvetően ekkorra már tompa szürkesség borult a tájra. A templombelsőben is valami tompa szürkesség honolt. Illettek a fényviszonyok ehhez a belső térkialakításhoz. A tompa szürke fény és mély, puha csend. A tökéletes mozdulatlanág. Talán ezek hatottak rám legelőször, amikor a szemem körbehordoztam mindazon a csodán, amit láttam. Az útikönyvemben² meglehetősen elnagyolt ismertetés volt a templomról.

Megnéztük Erharddal azt a helyet, ahol I. Henrik sírjának a részei találhatóak, aztán visszamentünk a templomba. Mondtam Erhardnak, hogy szeretném egy kicsit csodálni a

² Lindner László: A Német Demokratikus Köztársaság. Panoráma Útikönyvek sorozat. Panoráma, Budapest, 1971.

templomot, mert ehhez hasonlót Magyarországon csak elvétve lehet találni. Azt mondta, kedvemre nézelődhetek, hiszen ezért jöttünk ide. Láttam, éreztem, hogy őt is megfogta a látvány, mert jó hosszú ideig némán bolyongtunk a háromhajós templomban, amely az európai román kori építészet egyik legcsodálatosabb emléke. Eszembe jutott a prágai Szent György bazilikában tett látogatásom. Ezt a templomot még szebbnek, még tökéletesebben megformálnak éreztem. Végtelen egyszerűsége, az építészeti formák végső letisztultsága, harmóniája valami elementáris erővel vált nyilvánvalóvá számomra. Magam elé képzeltem azt, hogy milyen lehetett ez a templom a maga fénykorában, a XI., XII. században. A templomban található villany világítótestektől eltekintve vélhetően minden ugyanolyan, vagy hasonló volt akkor is. Talán még sejtelmesebb lehetett a templom a gyér megvilágítás miatt. S elképzeltem azt is, hogy milyen csontig hatoló hideg lehetett itt télen, például karácsonykor, az éjféli misén, vagy a hajnali istentiszteleteken. Különös érzés töltött el. Amit persze ma, több mint negyven év távlatából szinte lehetetlen visszaidézni. Ma már csak arra emlékszem, hogy az vált számomra valamilyen módon világossá, hogy mindazon hívők számára, akik e templomban megfordultak, a hitük valóság volt. Nem hitként, hiedelemként élték meg a hitüket. S hogy ez a hit meghatározó volt egész életük, a mindennapjaik számára, hogy a hitük a mindennapjaikat alapvetően alakító, meghatározó erő volt. Valóságos erő, létező erő. A templom látványa, az építészeti térkialakítás által keltett hatás bennem olyan hangulatot, érzéseket ébresztett, amelyek azt tudatosították bennem, hogy az a valami, aminek a hitében, jegyében ez a templom épült, aminek jegyében számtalan ember egész életét áldozta kolostorba vonulva egy eszmének, valamilyen módon valóságos létező valami. Nem világosan, nem egzakt fogalmiságban, de azt ismertem fel akkor ott, a Szent Szervácus templom falai között bolyongva, hogy a hívő emberek számára Isten létezése valóság, még ha ez a valóság nem is téridőbeli, anyagi létezésben megnyilvánuló valóság. Az a gondolat, felismerés kezdett bennem felépülni, hogy létezhet valami olyan valóság, amely más, mint a számunkra megnyilvánuló, mindenki számára érzékelhető téridőbeli anyagi valóság. Megérintett az a gondolat, hogy ezen hívő emberek számára, akik e templomot is emelték, az a valami, amiben hittek, valóság volt. Nem egyes emberek hiedelméről volt itt szó, hanem mindannyiuk közös meggyőződéséről. Mindannyian hittek, valóságnak gondolták mindazt, amit mi ma összefoglalóan vallásos hiedelemnek nevezünk.

Azon gondolkodtam, hogy mi lehetett az a valami, ami az embereket ily csodálatos építmények létrehozására sarkallta. És azon, hogy ennek a valaminek, ami arra készítette az embereket, hogy ezt, és az ehhez hasonló gyönyörű templomokat felépítsék, létezni kell, ennek többnek kell lennie, mint pusztá hiedelemnek. Később ugyanezek a gondolatok jutottak eszembe a spanyolországi Cardona várában, miközben a spanyol román kori építészet remekét (*Iglesia de San Vicente de Cardona*) csodáltam. Akkor már hívő voltam, s ugyanez a kérdés, már nem volt kérdés számomra.

Erhard maximálisan tiszteletben tartotta a kérésem, mert szinte észrevétlenné vált számomra. Szinte teljesen eltűnt a látómezőmből. Hagyta, hogy elmerüljek a templom csodálatában. Nem volt fényképezőgépem, így nem zavarta a szemlélődésem a "*mindent megörökíteni akarás*" vágya. Engem pedig körülölelt a csend. Szerda délelőtt volt, a templomban kettőnkön kívül talán senki sem tartózkodott. A végtelen csend és mozdulatlanság, a templombelső sugallta eszmeiség, a szent tér szinte elfeledtette velem a külvilágot, Marlies kelleetlen viselkedését, a parkolás okozta gondokat, a "*Hol fogunk ebédelni?*" kérdését, de még az első német király sírjának izgatott látni akarását, sőt a Német-Római Birodalommal kapcsolatos beszélgetéseket is. Ebben a csodás csendben valami egészen más nyilvánult meg számomra, elnyomva a teljes jelentéktelenséggel bíró, teljességgel esetleges napi történések kavalkádját. Ez a csend és mozdulatlanság, a végletekig letisztult formák, a zavaró, véletlenséget sugalló tárgyak teljes

hiánya által megnyilvánuló, a tudatomba feltoluló valami a végtelenség érzése volt. Valami olyannak a megsejtése, megérzése, aminek pontos gondolati megfogalmazására talán akkor nem is került sor. Pusztán azt éreztem, sejtettem meg, hogy ez a templom valami megfoghatatlan hatalmas valamit akar létében megnyilvánítani, hogy ez a templom nem más, mint valami nálunk sokkal-sokkal nagyobb, láthatatlan, felfoghatatlan erőnek való tiszteletadás. A templom majd ezer éves falait megérinteni, tapintani tudtam, eszemmel tudtam, hogy a földi térnek ezen szegletében valamikor I. Henrik is járt, hogy ugyanebben a térben, amely engem akkor magába fogadott, számtalan ember hallgatta végig az istentiszteleteket, hosszú évszázadokon át, tudtam, hogy számtalan asszony térdelt e templom falai között vigaszt, megbocsátást remélve kínjaira, bűneire. De arról a valamiről, aminek jegyében e templom felépült, aminek a szellemiségét ez a templom a maga anyagi valóságában megjelentette, valójában nem tudtam. Akkor, egy nappal tizennyolcadik születésnapom betöltését követően azonban valami felderengett számomra ebből a valóságból. Nem volt szó persze semmiféle megvilágosodásról, vagy sorsfordító, az életutamat megváltoztató felismerésről. Egyszerűen felmerült az a gondolat bennem, hogy létezhet valami végtelenség, amit nem is tudunk racionálisan elgondolni, hiszen ez a templom a sok-sok más templommal együtt az emberi lelkek e felfoghatatlan végtelen felé fordulását fejezi ki. Úgy éreztem, a csönd nyilvánította meg számomra mindezt, hogy ez a "felismerés" éppen a csönd által vált lehetővé számomra. Ösztönösen éreztem (akkor úgy tűnt számomra), hogy a mindennapi zajos történései nem teszik lehetővé az ember számára, hogy megközelítse, megtapasztalja közvetve ezt a végtelenséget. Ez a tér, ez a környezet azonban inspirálja ennek a valaminek a megérzését.

Amikor mindezek a gondolatok jártak a fejemben, ismét láttam magam a kietlen tengerparton. Egy pillanatra úgy éreztem, gondoltam, mintha én állnék a végtelen, homokos, teljesen kopár tengerparton állok, szemben a végtelen vízfelülettel. A vízfelület előttem gyönyörű azúrkék, de a horizont szélén már majdnem koromfekete. S az égbolt is hasonló. Felettem gyönyörű kék, aztán a látóhatár pereme felé egyre sötétebb. A látóhatár peremén összeolvad a tenger és az ég, egyetlen ijesztő sötétségbe. A tekintetemet ez a sötétség vonzza. Az oltárral szemben álltam, Erhard nem volt a közelemben. Mély homályba burkolózott az egész hatalmas templombelső. Mély csend volt, végtelenül magányosnak éreztem ekkor magam. Ekkor láttam magam a tengerparton. Eltöltött mindent a csend. És én teljességgel elmerültem a csendben.

Több mint negyven évvel később, 2015-ben vásároltam meg Rainer Maria Rilke összes műveit a kedvenc könyvesboltomban, a Király utca és az Anker köz sarkán levő *Atlantisz Könyvsziget* könyvesboltban. Ebben a könyvben találtam rá Rilke egy gyönyörű művében a következő sorokra:

*Wenn es nur einmal so ganz stille wäre.
Wenn das Zufällige und Ungefähre
verstummte und das nachbarliche Lachen,
wenn das Geräusch, das meine Sinne machen,
mich nicht so sehr verhinderte am Wachen –:
Dann könnte ich in einem tausendfachen
Gedanken bis an Deinen Rand Dich denken
und Dich besitzen (nur ein Lächeln lang),
um Dich an alles Leben zu verschenken
wie einen Dank.³*

³ Rainer Maria Rilke: Das Buch vom mönchischen Leben. Anaconda Verlag GmbH, Köln, 2013., p.210. Később valahol ráakadtam a fenti sorok magyar fordítására is (Tandori Dezső fordítására):

Ma azt gondolom, Rilke pontosan ugyanazokat az érzéseket fogalmazta meg e soraiban, mint amelyek engem ott és akkor eltöltöttek. Hiszen e sorok arról szólnak, hogy a csend az a "tér", amelyben az ember gondolatai meg tudják "érinteni" Istent. Hogy a csend nyilváníthatja meg Istent, a végtelenséget.

Később vásároltam egy gyönyörű könyvet a quedinburgi várról, a Szent Szerváciusz templomról⁴ (arra azonban már nem emlékszem, hogy pontosan hol és mikor). Ezt a könyvet sokszor a kezembe vettem azóta is. Kimondott élvezetet jelentett és jelent ma is, a templom főhajóját ábrázoló kép nézegetése. Valami csodás harmóniát, szépséget testesít meg számomra e templom belseje.

1972. augusztus 18., péntek

Felkelés fél kilenckor. Reggeli együtt. Wernigerodeba majd Halléba utazunk. Városnézés, templomok. Könyvkereskedés. Dóm megtekintése. Moritzburg a következő úti cél, majd Merseburg. Dóm megtekintése, városnézés. Hazaérkezés fél tízkor. Vacsora, beszélgetés fél tizenkettőig.

*"Ha egyszer végre teljes csönd lehetne.
Ha már a dolgok kósza véletlenje
elnémul, és a nevetések hangja
s a zaj, mely érzéseim fogva tartja
többé már virrasztásom nem zavarja,*

*akkor juthatnék olyan gondolatra,
mely ezermód téged gondol s megérint
sőt (egy mosolyra) birtokba vehet,
hogy árasszon, s légy minden életé mint
egy köszönet."*

⁴ Elisabeth Speer: Quedlinburg und seine Kirchen. Evangelische Verlagsanstalt GmbH, Berlin, 1972.